

УДК 343.132

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ ЗЛОЧИНІВ

Проданик І.В., здобувач
кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університет державної фіскальної служби України

У статті проаналізовано поняття, правові підстави проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій при досудовому розслідуванні взаємопов'язаних злочинів. Акцентовано увагу на їх пізнавальному значенні та доказовій спрямованості.

Ключові слова: досудове розслідування, слідчі (розшукові) дії, взаємопов'язані злочини, кримінальне провадження, доказування.

В статье проанализированы понятие, правовые основания проведения следственных (розыскных) и процессуальных действий при досудебном расследовании взаимосвязанных преступлений. Акцентируется внимание на их познавательном значении и доказательной направленности.

Ключевые слова: досудебное расследование, следственные (розыскные) действия, взаимосвязанные преступления, уголовное производство, доказывание.

Prodanik I.V. INVESTIGATORS (SEARCH) AND PROCEDURAL ACTIONS BY INVESTIGATION OF THE INTERCONNECTED CRIMES

In article the concept, legal grounds of carrying out investigative (search) and procedural actions at pre-judicial investigation of the interconnected crimes are analyzed. The attention is focused on their informative value and an evidential orientation.

Key words: pre-judicial investigation, investigative (search) actions, interconnected crimes, criminal procedure, proofs.

Вступ. Основним завданням органів досудового розслідування є швидке, повне та неупереджене розслідування обставин вчиненого суспільно-небезпечного діяння. Активний пошуковий характер процесу розслідування, що пов'язаний зі збиранням, перевіркою, оцінюванням і використанням доказів, зумовлює виконання слідчим комплексу розшукових та процесуальних дій.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність більш детального вивчення поняття слідчих (розшукових), процесуальних дій та їх видів, які використовуються під час досудового розслідування взаємопов'язаних злочинів.

Передусім зауважимо, що окремі аспекти інституту слідчих (розшукових) дій досліджували Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, В.В. Калницький, Н.С. Карпов, Є.Г. Коваленко, Г.К. Кожевников, В.С. Кузьмічов, О.М. Ларін, О.М. Литвак, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, М.С. Строгович, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринник, Ю.М. Черноус, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, В.П. Шибіко, М.Є. Шуило, П.В. Цимбал та інші.

Постановка завдання. В ході досудового розслідування взаємопов'язаних злочинів доволі розповсюдженими є ситуації, коли слідчому доводиться обирати, яку розшукову чи процесуальну дію провести. Тому основним завданням слідчого є визначення можливості певної дії сприяти досягненню пізнавальної мети на тому чи іншому етапі досудового розслідування. Як результат, актуальним є визначення переліку слідчих (розшукових) та процесуальних дій, які проводяться при розслідуванні взаємопов'язаних злочинів.

Результати дослідження. Слідчі (розшукові) та процесуальні дії не тільки є засобами збирання, перевірки, оцінки та використання доказів, а й виступають як акт правозастосовчої діяльності. Інститут слідчих (розшукових) та процесуальних дій встановлює певну систему гарантій для забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Слідчі дії – це регламентовані нормами процесуального права та здійснювані в рамках кримінального процесуального провадження дії, що мають пізнавальний характер та розшукову спрямованість, сутність яких полягає у намаганні уповноваженої особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження [1, с. 55].

Основа слідчих (розшукових) дій складають окремі методи пізнання: візуальне спостереження, розпитування, сприйняття, пошук, порівняння (ідентифікація), відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням (фіксацією та засвідченням) одержаної доказової інформації чи висновків дослідження у відповідних процесуальних документах. Необхідно зазначити, що слідчі дії спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [2, с. 223].

На відміну від слідчих (розшукових) дій процесуальні дії можуть проводитися на всіх стадіях кримінального процесу та не є обов'язковими. Вони не спрямовані безпосередньо на забезпечення процесу доказування та не передбачають застосування технічних засобів (їх результати фіксують у постанові, дорученні, клопотанні тощо) [3, с. 168–175]. За необхідністю слідчий може провести таку

процесуальну дію, як залучення експерта для проведення експертизи [2, с. 243].

Отже, огляд – слідча дія, яка проводиться з метою одержання доказів шляхом візуального спостереження і дослідження слідів злочину та інших матеріальних джерел доказової інформації. За об'єктами огляду виділяють: а) огляд місцевості; б) огляд приміщення; в) огляд предметів (речових доказів); г) огляд документів [4, с. 59].

Фактично підставою для проведення огляду є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення його мети. За наявності достатніх даних, що вказують на необхідність проведення огляду, слідчий чи прокурор приймає рішення про його проведення. Як правило, це рішення спеціально не фіксується. Проте обов'язковою є вимога закону отримати вмотивовану ухвалу слідчого судді для здійснення огляду житла чи іншого володіння особи.

Зазвичай під час досудового розслідування взаємопов'язаних злочинів використовуються такі види огляду, як огляд місцевості, огляд документів, огляд житла чи іншого володіння особи.

Із самого початку слідчий проводить огляд місцевості з метою встановлення ймовірних свідків або очевидців кримінального правопорушення. Огляд місцевості – це невідкладна слідча дія, спрямована на дослідження території (приміщення або споруди), де відбулася подія, що містить ознаки злочину, або настав її результат, зміст якої становить комплекс пізнавально-засвідчувальних операцій, що полягають у пошуку, виявленні, закріпленні, вилученні, дослідженні, перевірці та оцінці слідів злочину та інших речових доказів [4, с. 26].

Так, наприклад, під час досудового розслідування за ст. ст. 199, 204 КК України (виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї та незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів), проведення огляду місцевості допоможе виявити та зафіксувати не лише сліди вчинення незаконного виготовлення, зберігання, транспортування з метою збуту підакцизних товарів (тара, бочки із сировиною, обладнання, готова продукція та інше), а й іншого злочину, пов'язаного з виготовленням зберіганням, придбанням, перевезенням підроблених марок акцизного податку, оскільки дуже часто незаконно виготовлена алкогольна продукція з метою отримання зовні легального виду маркується фальсифікованими марками акцизного податку.

Огляд місцевості, житла чи іншого приміщення є слідчою дією, під час проведення якої предметом огляду стає не лише певна територія чи приміщення, а й речі та документи, які там знаходяться, і їх місце виявлення може бути окремим доказом того чи іншого факту, що має значення для матеріалів провадження.

Проте не до всіх видів огляду слідчому необхідно залучати незайнтересованих осіб (понятих), оскільки в КПК України визначений

чіткий перелік випадків проведення оглядів у присутності понятих. В інших випадках КПК України дозволяє визначати доцільність залучення понятих на розсуд слідчого [3, с. 170].

При огляді документів, слідчий проводить його в два етапи: а) виявлення та аналіз зовнішніх ознак і реквізитів; б) аналіз змісту, що здійснюється від загального змісту документа до важливої для матеріалів провадження частини.

Розглядаючи допит як слідчу (розшукову) дію, слід зазначити, що при його проведенні слідчий або прокурор отримує від особи, яка володіє відомостями (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного), словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для провадження і забезпечення правильного застосування закону [4, с. 48].

Крім того, слідчий та прокурор мають право провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають між собою. Викликаним особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини кримінального провадження, для з'ясування яких проводиться допит, після чого слідчим або прокурором можуть бути поставлені запитання. Особи, які беруть участь у допиті, їх захисники чи представники мають право ставити одна одній запитання, що стосуються предмета допиту [2].

Оголошення показань, наданих учасниками допиту на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань.

Наприклад, при розслідуванні взаємопов'язаних злочинів за ст. ст. 212, 366 КК України (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів та службове підроблення) важливо під час допитів з'ясувати суб'єкта вчинення кримінальних правопорушень та суб'єктивну сторону, а саме особу, безпосередні дії якої супроводжувались умислом на ухилення від сплати податків шляхом службового підроблення. Саме під час допиту можна встановити та розмежувати в чому полягали дії бухгалтера, а в чому директора під час вчинення кримінальних правопорушень, чи надавались певного роду вказівки директором підприємства щодо відображення в податкових деклараціях тих чи інших даних, чи відомості в податковій звітності були вказані бухгалтером з особистих переконань, без відома директора.

Для встановлення totoжності, схожості або відмінності представлених для ознайомлення предметів або окремих осіб з тими, які свідок, потерпілий, підозрюваний або обвинувачений сприймав за певних обставин події під час досудового розслідування проводиться така слідча (розшукова) дія як пред'явлення для впізнання.

Метою впізнання є отримання доказів, які є висновком одного з учасників процесу про результати проведеної ним ідентифікації: totoжність, схожість або відмінність осіб чи об'єктів, представлених для ознайомлення, з ознаками, що збереглися в його пам'яті.

Зміст такої слідчої дії полягає у візуальному огляді, спостереженні або сприйнятті іншим чином предметів або окремих осіб та їх ідентифікування зафіксованим в пам'яті образом, тобто порівняння упізнавачим відбитого в його пам'яті образу предметів чи осіб, яких він раніше спостерігав, з ознаками предметів чи людей, що пред'явлені йому для впізнання, та здійснення на цій основі логічного висновку про їх totoжність, схожість або відмінність [4, с. 58].

Наприклад, під час досудового розслідування за ст. ст. 121 і 152 КК України (нанесення тяжких тілесних ушкоджень та згвалтування) важливо під час пред'явлення для впізнання шляхом упізнання осіб розмежувати і встановити роль кожного суб'єкта під час вчинення злочину. Адже з'ясування участі кожного із співучасників протиправного діяння, надасть необхідну інформацію для правильної кваліфікації дій кожного обвинуваченого та дозволить встановити ступінь тяжкості вчиненого.

Обшук як слідча дія полягає в примусовому обстеженні приміщень, споруд, ділянок місцевості та інших об'єктів, які перебувають у віданні певних осіб, з метою знайдення та вилучення предметів і документів, що можуть мати значення для матеріалів кримінального провадження, або знайдення осіб, що розшукуються, проваджуваному за наявності ймовірних даних про те, що вони приховані в певному місці чи в певної особи [4, с. 60].

За своїм об'єктом обшук поділяється на п'ять видів: 1) обшук житлових приміщень (житлових будинків, котеджів, квартир, замків, кімнат у гуртожитку, постійних чи тимчасових житлових помешкань, у тому числі і в готелі чи іншому місці, включаючи туристичну палатку на лоні природи); 2) обшук іншого володіння особи (дачної будівлі, гаража, яхти, літака, автомобіля, магазину, кав'ярні, кіоску, саду, городу, подвір'я, ферми, земельної ділянки чи угіддя тощо); 3) обшук службових та інших приміщень (складських, службових і виробничих приміщень, підприємств, установ, організацій та інших сховищ); 4) обшук території (земельної ділянки, саду, городу тощо); 5) обшук особи (особистий обшук).

Метою обшуку є вилучення та процесуальне закріплення засобів злочину, об'єктів злочинного посягання, слідів злочину, цінностей, що нажиті злочинним шляхом, інших речових доказів, предметів і документів, та забезпечення відшкодування заподіяної злочином шкоди.

Однак на практиці обшук як слідча дія за своєю процесуальною природою, тактикою та умовами проведення однорідний з оглядом. Відмінність полягає лише у меті проведення зазначених слідчих (розшукових) дій.

Розглядаючи слідчий експеримент, потрібно відзначити, що це слідча (розшукова) дія, яка полягає в тому, що слідчий у присутності понятих, а в необхідних випадках за участю спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного чи обвинуваченого, шляхом відтворення обстановки й умов, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності, проведення необхідних дослідів чи випробувань, здійс-

нює перевірку показань учасників процесу й інших доказів та одержує нові фактичні дані [4, с. 67].

Метою слідчого експерименту є перевірка й уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, обвинуваченого чи підозрюваного або даних, які одержані під час провадження огляду та інших слідчих дій, отримання нових фактичних даних, що можуть мати доказове значення.

Найчастіше слідчий експеримент проводиться для перевірки: а) відповідності показань будь-якого учасника процесу реальній обстановці місця події; б) можливості бачити або чути будь-що за певних умов (наприклад, чи могла конкретна людина в певних умовах сприйняти ту чи іншу подію, чи міг свідок в описаних умовах і з указаної відстані побачити, як відбувалась подія, тощо); в) можливості існування певного явища, об'єктивну можливість події (наприклад, чи може відбутися самозаймання певної речовини за відповідних умов, чи можуть з'явитися ті чи інші сліди); г) можливості здійснити певну дію (виготовити фальшиві гроші, проникнути в приміщення, відкрити замок, перенести викрадене на певну відстань тощо); г) можливості виконати певні дії протягом заданого часу; д) як саме відбувалась та чи інша подія (наприклад, уточнити шлях прямування обвинуваченого до місця вчинення злочину); е) наявності або відсутності певних професійних навичок (наприклад, вміння підробляти підписи); є) механізм подій, що відбулися, та механізм слідоутворення; ж) місцезнаходження слідів злочину.

В переважній більшості випадків практична перевірка доказів в умовах проведення слідчого експерименту призводить до отримання фактичних даних, які підтверджують, спростовують або уточнюють доказ, що перевіряється, тобто до отримання нових доказів. Навіть протокол слідчого експерименту, який надає негативні результати, вже є новим доказом. Отже, отримання доказів – неминуча мета слідчого експерименту, як і будь-якої іншої слідчої дії.

Наприклад, при розслідуванні взаємопов'язаних злочинів за ст. ст. 115 і 185 КК України (умисне вбивство і крадіжка) важливо під час проведення слідчого експерименту встановити, чи міг бути вчинений злочин лише однією або декількома особами. Така слідча (розшукова) дія проводиться з метою переконання у тому, що особа, яка зізнається у вчиненні злочину, могла діяти самостійно.

За необхідності та за наявності підстав сторони кримінального проведення мають право залучити експерта для проведення експертизи. Експертиза як процесуальна дія – це проваджуване в передбаченій законом формі експертом за дорученням (постановою), за зверненням будь-якої сторони кримінального провадження чи ухвалою слідчого судді дослідження з використанням спеціальних знань різних об'єктів, явищ і процесів, що містять доказову інформацію, спрямоване на з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Наприклад, під час розслідування злочинів про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) та фіктивне підприємництво (ст. ст. 212 та 205 КК України) предметом дослідження судово-економічної експертизи будуть документи «вигодонабувача», які підтверджують факт проведення безтоварної господарської операції: податкові, видаткові накладні, договори, інші первинні документи, виписані фіктивним підприємством. Дані документи також досліджуватимуться і під час почеркознавчої експертизи на предмет приналежності підписів особі, уповноваженій на їх підписання. Відповідно, за результатами почеркознавчої експертизи, також приймаються рішення за ст. ст. 205-1 і 358 КК України (підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців та підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів) залежно від обставин вчинення кримінальних правопорушень.

Послідовність (черговість) проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій зумовлюється конкретною слідчою ситуацією та визначається особою, яка уповноважена на їх нагляд за досудовим розслідуванням.

Слідчий або прокурор зобов'язані проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії у відповідній формі та додержуватись передбаченої законом процедури їх проведення.

Обов'язковою умовою проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії є складання протоколу – технічного документування її проведення, що має на меті забезпечити можливість переконатися в обґрунтованості та законності проведеної слідчої (розшукової) дії, а отже, правильно розв'язати питання

про допустимість і достовірність отриманих у цьому процесі доказів.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що слідчі (розшукові) та процесуальні дії є найефективнішим інструментом доказування на досудовому розслідуванні, способом отримання (збирання) та перевірки доказів, що має активний пошуковий характер для встановлення обставин, які важливі для кримінального провадження, а отже і виконання завдань кримінального провадження.

Підставами для проведення слідчих (розшукових) дії є версія про наявність чи відсутність взаємопов'язаного злочину, обставини якого підлягають встановленню, та наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість отримати нові або перевірити наявні докази у кримінальному провадженні. Під час розслідування взаємопов'язаних злочинів зазвичай використовуються всі слідчі (розшукові) та процесуальні дії, ефективність проведення яких залежить від компетентності та професійності органів досудового розслідування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сергеева Д.Б. Щодо визначення поняття слідчих (розшукових) дій за новим кримінальним процесуальним кодексом України / Д.Б. Сергеева // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 52–56.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: станом на 26 листопада 2012 року. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 292 с.
3. Терещенко Ю.В. Слідчі та інші процесуальні дії: правова регламентація / Ю.В. Терещенко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 2(2). – С. 168–175.
4. Тертишник В.М. Кримінальний процес України: особлива частина: [підручник] / В.М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.